

fil: kirkonf5
7/8-14/11 1998

Johannes Exner, professor arkitekt MAA:
"Kirkerummet som gudstjenestested, samlingssted og offentligt rum."

Konferencens tema "Rummet hvor himmel og jord mødes" samt trilogititlen: "Kirkerummet som gudstjenestested, samlingssted og offentligt rum", udtrykker et ønske om at få diskuteret kirkebygningens vigtigste rum, kirkerummet.

Trangen til en dybere afklaring af kirkerummets ide' og karakter er tiltrængt. Almindelige mennesker stiller ofte spørgsmål om rummet. Men også hos kirkefolk, præster, menigheder og myndigheder hersker uvidenhed. Selv hos professionelle kirkebyggere, arkitekter og Kirkefondet findes usikkerhed.

I det skriftlige materiale, som lagde op til konferencen, fornemmede man en søgen, bevidst eller ubevidst, bag de ret forskellige prædikater kirkerummet blev betegnet med: "Rummet hvor Himmel og Jord mødes", "Det symbolske hus", "Helligt rum", "Guds rum", "Helligsted", "Gudstjenestested".

Jeg Man anede forudgående diskussioner. Begyndte selv at deltage ved at efterlyse udtryk som "evangelisk" og "luthersk", eftersom vor konfessionelle kirke i grundloven faktisk benævnes "Den Evangelisk Lutherske Folkekirke". Og man fik trang til at spørge, om ikke denne grundlovserklærede karakteristik burde træde langt stærkere frem end den gør i dag.

Et par glimt af det evangelisk lutherske tonede dog frem, da den sidste terminologiske variation i programmateriale blev en ændring af ordet "Helligsted" til "Gudstjenestested", samt at konferencens workshop "Det hellige rum i den lutherske kirke" fra oprindeligt kun få indtegnede deltagere fik stor tilslutning.

Med disse indledende kommentarer har jeg villet understrege vigtigheden i at dette komplekse og vanskelige emne tages op, ligesom jeg også gerne vil komplimentere arrangørerne for deres valg af netop dette tema.

Hovedgrebet i mit indlæg er dels et forsøg på at trække nogle historiske forhold frem, som jeg mener er vigtige for forståelsen af kirkerummet, og dels søge at rehabilitere den konfessionelle term "evangelisk luthersk folkekirke" som en uomgængelig baggrund for vor Folkekirkes identitet også i arkitektonisk henseende. Det er vigtigt, og det er spændende, at inddrage dette som inspiration under den konkrete skabelse af nye kirkerums arkitektur og emotionelle karakter.

Men allerførst nogle kommentarer til "gudstjenestested" og "helligsted".

Betegnelsen "Gudstjenestested" er for en arkitekt en god karakteristik. Det er langt mere præcist og begribeligt end

de termer der er baseret på ordet "hellig". Forskellen er i den henseende stor. "Gudstjeneste" udtrykker en funktion. "Hellig" udtrykker en egenskab eller tilstand, som indenfor vor kirke ofte tolkes subjektivt og forskelligt. Dermed er ikke sagt, at et "gudstjenestested" ikke har noget "helligt" i sig. Men et "helligsted" implicerer ikke nødvendigvis et rum med liturgiske aktiviteter.

Et "gudstjenestested" er noget konkret, en bygning, et rum, som for en arkitekt er til at arbejde med. Det kan tegnes og konstrueres. Hvorimod begrebet "helligsted" og "helligt rum" er vanskeligt at konkretisere. I ordet "hellig" ligger en distance og en suverænitet som gør, at det "hellige" ikke kan begribes, ikke kan gribes, og derfor ikke lader sig materialisere.

Men alligevel sætter fænomenet "hellig" tanker i gang: Hvordan defineres ordet "hellig"? Hvem eller hvad "helliger" et sted, et rum? Hvor går skellet, åndeligt og fysisk, mellem "helligt" og "ikke helligt" - er det jordisk muligt at skelne? Skal man i givet fald opføre sig forskelligt? Dækker ordet "helligt" netop noget stort og guddommeligt, som mennesket ikke kan eller skal forstå? Her må teologen svare.

For klarheds skyld må jeg slå fast, at en arkitekt ikke kan skabe et "helligt" rum! Derimod kan arkitekten skabe et "gudstjenesterum", som i arkitektonisk henseende gerne må blive "guddommeligt" godt, og som biskoppen kan indivi og erklære for "afsondret fra verdens larm". Herefter helliger brugerne, præst og menighed rummet gennem deres gudstjenester og kirkelige handlinger.

Ingen vil næppe i relation hertil benægte, at en lade eller en nedlagt maskinhal eller banegård vil kunne indvies, bruges og helliges som kirkerum, og dermed være et "helligt sted" - på trods af at arkitekturen er aldeles "ukirkelig" og umiddelbart ikke forekommer "hellig".

Som arkitekt har jeg gjort den erfaring, at mange mennesker, ikke mindst folk fra "den fjerne kirke" (jfr. Jørgen I. Jensens bog) ofte tror, at det er arkitekten, der skaber et synligt "helligt" rum. Et rum som ved indtræden giver beskueren en stor oplevelse, som han, trods sin svage kirkelige tilknytning, registrerer og i sit indre føler er helligt.

For en sådan beskuer er en maskinhal ikke hellig. - Næ, han må be' om en "rigtig" kirke, noget som ligner en kirke, hvor man - når som helst - kan falde til ro, måske tænde et lys, rette sit blik mod et guddommeligt kunstværk, en "Pieta" f.eks. fyldt med lidelse, eller et farveprægtigt nonfigurativt symbol, som han tidligere har fået forklaret og aner en smule af, og nu under en stille bøn retter sit blik imod, som en slags formidler. - Fornemmelsen af "hellighed" stimulerer hans religiøse følelser.

I medierne, og på anden måde i tiden, tales om nutidsmenneskets behov for noget følelsesmæssigt religiøst. Det siges undertiden direkte at man ønsker noget "mystisk". - Hvorfor ønsker man ikke "klarhed"?

Et søgende menneske fortalte for nylig i et interview, at hun ikke bruger kirken, fordi ritualer og mysteriet er væk. Hun havde i påsken med stor forventning været til højmesse, "men der skete ikke noget, ikke spor"! Derimod havde hun danset på Roskilde Festivalen og "oplevet massesuggestionen, som der er en længsel efter at give sig hen til".

Er savnet af ritualer og symboler, og trangen til stærke kultiske følelser, i vor tid ved at føre kirkerummet over i noget der ligner, men ikke er, den romersk katolske kirke med dens substanskult, helgenkult, relikviekult, der logisk præger det katolske rum, men ikke har relevans i et evangelisk luthersk kirkerum? Luther var, som alle vil vide, en stærk modstander af relikviekult, og ville næppe acceptere alteret i den nye kirke i Ishøj med dets tabernakelagtige arrangement og stensplint hjemført fra Golgathaberget. Arrangementet signalerer umiddelbart romersk katolsk kirke.

En arkitekt må nødvendigvis arbejde med en god portion logik. Skal han bygge en kirke, er det relevant og vigtigt at forstå Folkekirken, som i grundloven udtrykkeligt karakteriseres som "evangelisk" og "luthersk". Det må jo betyde noget, skulle man mene. Men det bliver så godt som aldrig draget frem i byggeprogrammet til nye kirker.

Arkitekter interesserer sig selvsagt for de gamle kirker. Dels fordi de hos mange mennesker synes at dække noget i deres oplevelses- og følelsesmæssige behov, men også fordi de historiske kirker udgør en vigtig del af vor kulturarv. Det er værd at bemærke, at de gamle kirker efter reformationen i lang tid dækkede behovet for kirkebygninger i Danmark. Selv om den konfessionelle kirke ændredes fra at være katolsk til protestantisk, fortsatte kirkebygningerne med at påvirke menneskets religiøse væremåde og kirkens liturgi.

Det betyder ikke at vi skal forkaste vor historiske baggrund, slet ikke! Vi skal blot, som Luther, udrede, rense og revidere, så vi finder frem til de rette konfessionelle liturgiske og arkitektoniske inspirationskilder.

For at kunne bygge nye evangelisk lutherske kirkerum og genbruge de gamle rigtigt, er vi skyldige at forstå vor bygningsarv, hvilket her vil sige kirkebygningernes opkomst, som vi naturligvis ikke kan løbe fra, og heller ikke slavisk skal videreføre, men derimod forstå rigtigt for deraf at hente den rette inspiration.

Efterfølgende vil jeg pege på tre kirketyper, tre historiske aner, der har påvirket vore danske kirkerum stærkt. De tre aner er: 1) Den vestromersk katolske basilika. 2) Den østromersk ortodokse byzantinske kirkebygning. 3) Den centraleuropæiske protestantiske kirketype.

Som aktuel illustration kan vi bruge Elsted Kirke, hvori dette foredrag holdes. Her kan det hele konstateres og aflæses. Elsted Kirke indeholder faktisk alle tre historiske aner.

Men forinden er det vigtigt at forstå, at den ældst kendte

kristne kirke (år 221-232), som ligger i Dura Europos i Syrien, aldeles ikke ligner nogen af disse aner. Kirken i Dura har form som et traditionelt profant byhus med atriumgård omgivet af fire længer, hvor prædiken, dåb og nadver fandt sted i hvert sit rum.

Det er meget bemærkelsesværdigt, at der fra denne ældste kirke ikke kendes til nogen overgang eller udviklingstype, der fører over til de oldkirkelige romerske basilikale kirker. Dette burde give anledning til alvorlig undren over at oldkirken tilsyneladende uden videre overtager den eksisterende imponerende, hedenske basilikatype, som blev brugt til dyrkelse af kejseren. Forklaringen knytter sig, som vi skal se, til den første af de tre aner.

Den første ane: DEN VESTROMERSKE BASILIKA.

Elsted Kirke er i sin basale arkitektur en romansk minibasilika bestående af et meget enkelt formet rektangulært skib, som fortsætter i et hierakisk noget finere kor, som yderligere kunne have haft absis.

Den internationalt kendte danske arkæolog og arkitekt, Einar Dygge (1887-1961) nåede gennem sin forskning af den oldkirkelige basilikas opståen frem til meget interessante resultater. Gennem sine udgravninger i Split har han påvist basilikaens arkitektonisk identiske slægtskab med kejserens hyldest- og kultsal. Dygge sammenholder denne hyldestsal med mosaikkerne (fra 500-tallets midte) på nordvæggen i den kristne basilika St. Apolinare Nuovo i Ravenna (ca. 490). På en tegning viser han en rekonstruktion af det basilikale rums brug. Maria sidder på en tronstol i absis med Kristusbarnet tronende på sit skød. Op gennem rummets midte skrider de Hellige Tre Konger med fremstrakte gaver til ofring og hyldest. En tilbedelse af en guddommelig hersker sker her i et rum, der svarer til kejserpaladsets AVLA REGIA. Dette rum, siger Dygge, overtages med sin arkitektur og liturgi af den af Constantin år 313 legaliserede kristne menighed som AVLA SACRA. Dygge kommer derved frem til at basilikaen som type er skabt til hyldest af en guddommelig person, der før kristendommen var kejseren og senere blev Kristus. Kejserkultens basilika er således grundlaget for det der i dag kendes som den romersk katolske kirketype med dens "Hellige Messe og Liturgi". (E. Dygge: "Avla Sacra Avla Sancta" 1959 og "Dødekult Kejserkult og Basilika 1943).

I den katolske kirkes eukaristimesse opfattes de fra nadveren tiloversblevne konsekreerede rester af brød og vin som Kristi legemlige substans, som naturligvis ikke smides bort, men opbevares værdigt i kirken i et skrin, "tabernakel", placeret på eller ved alteret. Man har hermed Kristus substantielt til stede i kirkerummet, hvilket selvsagt respekteres og giver anledning til tilbedelse. På denne baggrund er det polære, horizontalt orienterede basilikale kirkerum både logisk og helligt. Og som sådan bliver kejserkultens AVLA SACRA via romerkirkens AVLA SANCTA ane til Elsted Kirke og mange andre danske kirker.

Den anden ane: DEN ØSTROMERSKE BYZANTINSKE KIRKE.

Den østromerske byzantinske afsmitning ses umiddelbart ikke så let i Elsted Kirke, men den er der, og er afgørende for

rummets smukke proportioner.

På skibets nordvæg ser man et kalkmaleri, et indvielseskors. Det blev tegnet hvor vievandets stænk faldt på væggene under kirkens indvielse. Det interessante er, at korsets cirkelkonstruktion er den samme konstruktion, som man med stor sandsynlighed har brugt til afsætning af kirkens plan på grunden. At cirklen blev brugt ved vore rundkirker er indlysende. Ligeså med Kalundborg Kirke og de kvadratiske russiske kuppelkirker. Men at konstruktionen også er grundlag for mange af vore rektangulære kirker, som Elsted, er spændende selv om det ikke umiddelbartfattes.

Karakteristisk for Elsted Kirkes rum er de rene proportioner, baseret på cirklen og deraf afledte kvadrater og rektangler. Elsted Kirkes skib er bygget op over to indvendige kvadrater, og koret over et udvendigt, alle af samme størrelse. I kirkens interiør fornemmes denne enkelheds skønhed.

Konstruktionsmetoden er formodentlig kommet til Danmark fra Byzantz via østeuropæiske og russiske floder og handelsveje. Mest iøjnefaldende er de ortodokse kirker som har cirkulære og kvadratiske centralrum og kuppel. Med sin form og højt indfaldende lys, symboliserer dette rum "Mødet mellem Himmel og jord" (Arne Bugge: "Moskva - det tredje Rom" 1970), interessant nok den samme benævnelse som konferencens hovedtema.

Forskellen på det vestromerske og det østromerske kirkerum er stor. Medens det vestromerske katolske rum har en logisk horizontal retning, har det østromerske ortodokse rum en lige så logisk men lodret retning. Centralrummet er også uden retningsgivende opmarcherede siddepladser. Man står op og kan bevæge sig frit omkring.

Den tredje ane: DEN LUTHERSKE KIRKETYPE.

Et af de første protestantiske kirkerum er Slotskapellet i Torgau, som Luther selv indviiede 1544. Det første protestantiske kirkerum i Danmark opførtes 1553 på Koldinghus af reformationskongen Christian III og dronning Dorothea. Rummets størrelse og form kan stadig fornemmes i ruininteriøret. På Sønderborg Slot findes et tilsvarende kapel smukt intakt.

Karakteristisk for det protestantiske rum er dets høje, brede og korte, enkle, næsten kubiske rumform med store lysgivende vinduer. Rummet er indrettet med pulpiturer langs de tre sider og med alteret stående ved den fjerde side. Prædikestolen er placeret over for eller oven over. Der er faste siddepladser på pulpituret men ingen på gulvet. Her sad kvinderne på medbragte klapstole eller stod op. Rummet er et godt audiovisuelt rum med gode syns- og høreforhold, krav som også kendes fra teatret, og som kan få disse rum til at minde om hinanden, jfr. Christianskirken på Christianshavn 1759.

Som de to tidligere beskrevne aner har også det lutherske kirkerum sin logik.

I Elsted Kirke konstateres den protestantiske indflydelse ikke så meget på rumformen, men mest på interiøret. Efter

Reformationen blev dagslyset forbedret. De små romanske vinduer, som man ser rester af, erstattedes af nye store renaissancevinduer, som i 1800-tallet forstørredes yderligere. Endvidere fik kirken nyt inventar. Rummet indrettedes med stolestader, prædikestol og et pulpitur, som dog senere fjernedes. Et pulpitur med nyt orgel og siddepladser er atter tilvejebragt.

Efter reformationen 1536 opførtes kun få nye kirker i Danmark. Men i Frankrig, Schweitz, Tyskland og Holland eksperimenteres og diskuteres.

I en diskussion 1576 mellem katolikker og protestanter siger jesuitten Belarmin om kirkens indhold af hellig substans, at "Dette begrundes messeofferet og gør kirken til et offertempel for et ublodigt offer til Gud".

Reformatorerne underkender messeoffertanken. I den protestantiske kirke er det ikke Gud men mennesket, der er den modtagende part. Luther formulerede 1520: "Messen er ikke et "Sacrificium", men et "Testamentum", ikke et offer men en gave. (P.G. Hamberg: "Tempelbygge för Protestanter" 1955).

På protestanternes venstre fløj, hos Reformerte, Hugenotter, Remonstranter, Menonitter o.a. er kirkerummet primært et prædikested. Et bredt, højt rum, hesteskoformet møbleret med pulpiturer og med en stor, markant prædikestol foran i midten. Hos retningerne yderst på fløjen findes ikke altid permanent nadverbord og dåbsfad.

Det danske evangelisk lutherske kirkerum tegner sig som et protestantisk rum, der befinder sig et sted mellem det katolske rum til højre og det reformerte rum til venstre, begge med logiske rumformer.

Denne uklare mellemposition vanskeliggør det lutherske kirkerums indholdsmæssige definition og arkitektoniske formgivning. Vi møder da også i dag både hos gejstlige og lægfolk forskellige opfattelser af den evangelisk lutherske kirkebygnings form og indretning.

Det synes imidlertid hos alle at være et "must", at der til vor grundlovsbestemte folkekirke hører kirkebygninger. Men der kræves et vist befolkningsgrundlag. Går dette tilbage vil der måske kunne blive tale om nedlæggelse.

I den katolske kirke får offermessens fuldbyrdelse ikke mindre religiøs værdi ved at der ikke er deltagende kommunikanter. Hvorimod den lutherske nadvergudstjeneste, ud over præsteskabet, også kræver tilstedeværende lægfolk til at modtage Guds nådegaver i ord og sakramente. Derfor bliver der messefald, hvis der ikke er mødt lægfolk op til gudstjenesten. Det forekommer derfor klart, at det evangelisk lutherske "gudstjenestested" er identisk med menighedens "samlingssted" eller "Domus Ecclesiae", som svenskeren Axel Rappe kalder det i bogen af samme navn (1963).

Det er nærliggende at stille spørgsmålet om det evangelisk lutherske kirkerum i sin mellemposition mellem den katolske og den reformerte kirke har en konkret identitet, der kan udtrykkes i rummets arkitektur og indretning?

Et umiddelbart svar kunne være, at man blot skal skabe en "guddommelig" smuk arkitektonisk ramme, som opfylder de gudstjenstlige krav. - Men det forekommer nok for flot og flydende!

En nøjere afklaring af det luthersk evangeliske kirkerums indholdsnæssige identitet skal alligevel forsøges her, idet interiøret primært knyttes til de obligatoriske liturgiske handlinger og inventarer: ALTER, FONT og PRÆDIKESTOL.

I relation til den evangelisk luthersk kirkes mellemlig placering er det interessant at Luther kun godtager to sakramenter, mod Romerkirkens syv. De to sakramenter, dåb og nadver er "hellige" handlinger indstiftet af Kristus selv. Her kommer ordet "hellig" ind med fuld berettigelse og vægt.

Vi har her en luthersk karakteristisk, som inspirerer til arkitektonisk dyrkning af sakramenternes placering i rummet: centralt tilgængelig, klart synlig og med en formgivning, der i detaljering og materialeholdning understreger deres funktion og sakramentale slægtskab.

ALTERET var i oldkirken og i den romanske tid i Danmark et bord, men i den gotiske højkatolske tid blev det til et relikviegemme som fik sarkofagform. Luthersk set er alteret et bord. Men desværre fremstår et bord visuelt svagt og ret undseeligt. Hvorimod blokformen, sarkofagformen, har langt større mulighed for arkitektonisk at virke tydelig og stærk.

Sådan kontroversiel problematik kan imidlertid provokere til spændende bearbejdning af de arkitektoniske muligheder, der ligger i samspil med omgivelsernes lys- og rumforhold. Ligesom der her kan være motivering for kunstnerisk udsmykning, f.eks. et alterkors som meningsfuld brugskunst.

Den oldkirkelige tradition, at celebrere visse liturgiske afsnit med præsten stående bag alteret ad versus populum, tog den katolske kirke op o. 1963 efter det 2' Vatikankoncil. Dette var inspirerende for os danske, fordi det passer godt til den lutherske kirkes nadver, jfr. de efterreformatoriske alterbilleder.

DØBEFONTEN, den gamle romanske font af granit, er pragtfuld med sin størrelse, tyngde og hele karakter. Man kan i dag naturligvis klare sig med et fad på en sokkel, men også her er der inspiration i at arbejde med skulpturel tyngde og kraft. Som udtryk for dåben som vort andet sakramente kunne fonten udføres i samme materiale som altret, ligesom dens placering kan accentueres af lys.

PRÆDIKESTOLEN er det tredje karakteristiske lutherske inventarstykke, indført af reformatorerne, men som efter pavekirkens modreformation også kom ind i katolske kirker.

Hos de fleste retninger på den reformerte side fremtræder prædikestolen som det største enkeltinventar i kirken næst efter orglet. Men hverken her eller hos lutheranerne og katolikkerne er prædikenen en sakramental handling. Som sådan er der i den evangelisk lutherske kirke ikke grund

til at fremhæve prædikestolen på alterets og fontens bekostning, men primært arbejde med dens funktion og design i en seriøs enkel formgivning og i samspil med siddepladsernes gruppering.

I tilknytning hertil og til temaet "samlingssted" skal det understreges, at kirkerummet netop som samlingssted ved menighedens gudstjenester, er afgørende for det evangelisk lutherske kirkerums berettigelse. Derfor kan de to formål, gudstjenestested og samlingssted ikke adskilles. Der er intet enten/eller her. Kirkerummet kan naurligvis godt opsøges og bruges af den enkelte, men er da ikke "samlingssted". Det kræver at der mindst er to personer til stede.

Lige så logisk som det er at samles til gudstjeneste, lige så logisk samles man i Folkekirken til andre aktiviteter. Men de folder sig ud i andre lokaler i kirkekomplekset. Kirkerummet har således helt klart sin egen status og atmosfære.

Af økonomiske og rationelle grunde er man nået frem til ønsket om at kunne koble kirkerummet sammen med den store mødesal, et krav som i sidste halvdel af dette århundrede har været knyttet til de fleste nye kirker. Sammenkoblingen er selvsagt en arkitektonisk prøvelse, som man som arkitekt gerne ville være foruden. Men det kan også vendes til at blive et inspirerende problem.

Af og til høres kritiske bemærkninger om at de "tilstødende lokaler" med deres kaffeduft generer oplevelsen af kirkerummets "helliged". Hertil er at bemærke, at hvad kaffeduft angår kan den være lige så lidt og lige så meget distraherende som kropsparfumen fra naboen på bænken i kirkerummet.

Sognegårdsfænomenet, som i forrige århundrede begyndte med Kirkefondets og kirkefolkets meget store byggesagsmæssige sociale og kulturelle indsats i byerne, er et interessant træk føjet til kirkens udviklingshistorie. Man kan her opfatte de nye kirkekomplekser næsten på linie med de middelalderlige munkeklostre.

Hvad det sidste trilogitema "offentligt sted" angår, er det vigtigt, at kirkerummet opfattes som et offentligt sted, at alle gudstjenester er åbne for alle, og at rummet er tilgængeligt for personlig stilhed og bøn.

For nylig oplevede jeg i München en søndag formiddag en katolsk messe, hvor der i liturgien indgik levende musik, en Schubertmesse, med strygere, blæsere og vokalstemmer. Et par tusinde mennesker deltog. Det var betagende. Og gav tanker om at der i de protestantiske kirker udover salmer faktisk også har været levende instrumentalmusik, messer og kantater, jfr. J.S.Bach, en vældig kulturskat som kunne tages op igen til glæde for mange i den brede offentlighed. Man behøver blot at tænke på messerne jul og påske.

At ikke alle i Danmark opfatter kirkerummet så offentligt som det er, kan skyldes ligegyldighed, men også uvidenhed eller en følelse af at miljøet virker som en privatsfære. Måske optræder vort eklatante siddefænomen i kirkeinteriøret som en

psykologisk barriere med de mange ofte voldsomt virkende stole eller stolestader, beregnet til aktivt at gå hen og sætte sig på for en længere stund. Stoleopmarchen binder visuelt nogle folk sammen og isolerer andre. Knæfaldet foran altret kan virke på samme måde.

Det er i denne henseende interessant at hverken den katolske kirke, den byzantinske kirke eller den tidlige lutherske kirke oprindeligt havde stole i kirkerummet, og at alterskranken i dag kun findes i Norden.

I den ortodokse kirke er der ikke stole. Man står op, og kan bevæge sig rundt mellem hinanden under gudstjenesten, og iøvrigt komme og gå frit. Den romerske kirke havde heller ikke siddepladser i begyndelsen, og de reformerte hollandske kirker havde kun faste stole på pulpituret og en lille del af gulvet. Resten af gulvet blev møbleret mestensdels af kvinder på medbragte klapstole.

I den franske arkitekt Le Corbusiers berømte kirke i Ronchamps er der kun en ganske lille fast bænkegruppe. Det virker stærkt, styrker rummets store favntag om de tilstedeværende mens bænkegruppen samtidig inviterer til personlig stilhed. Kirken er en valfartskirke, der besøges af flere hundredtusind mennesker om året.

Mange kirker i Danmark har masser af stole og bænke, som tit fylder alt for meget, og i tom tilstand svækker rummets væsen og slører rummets arkitektur i overgangen mellem vægflader og gulvplan. De mange tomme stole gør turisterne til endnu mere turister og menigheden til endnu mere "sekt", hvilket skader rummet som offentligt sted. Stigende turistbesøg og voksende behov for stille stunder fordrer at kirkerne er åbne. Låste kirker virker ugemytlige og uoffentlige.

LYSET, EN EMOTIONEL FAKTOR.

Jeg vil slutte med noget om lyset, som jeg opfatter som det første og største kunstværk, skabt af Vor Herre, og som vi alt for sjældent lægger ordentlig mærke til, fordi vi har det dagligt omkring os. Et paradoks der ikke ville være så beklageligt fremtrædende, hvis vor synsforståelse ikke var blevet stærkt svækket af det elektriske lys.

Lyset er det vigtigste byggemateriale. Det er oven i købet så væsentligt at det selv melder sig, selv trækker sig på. Man kan ikke smide det ud, hvis det først er kommet ind. Herinde springer det fra flade til flade, hvorved det forfiner sig i tusindvis af lyse og mørke nuancer. Man kan arbejde med det, få det til at fremtrylle former og materialer. Man kan hævde det og sløre det, eller lade det eksplodere i dramatiske solpletter, der flytter sig rundt i rummet.

Det rene skære klare dagslys er renhedens og enkelhedens symbol på evangelisk sandhed og luthersk klarhed bragt ind i rummet efter middelalderens dunkle mysticisme.

Lyset besidder og formidler en uforklarlig transcendent, som giver oplevelse af guddommelig art med kontakt til noget udenfor rummet, en kraft, der går helt tilbage til skaberværkets første dag, og som langt overgår den menneskeskabte kunst.